

Socijalna uključenost kao stup neovisnog življenja osoba s invaliditetom

Hrvatski savez udruga invalida rada

Iva Karakaš, bacc. admin. publ.

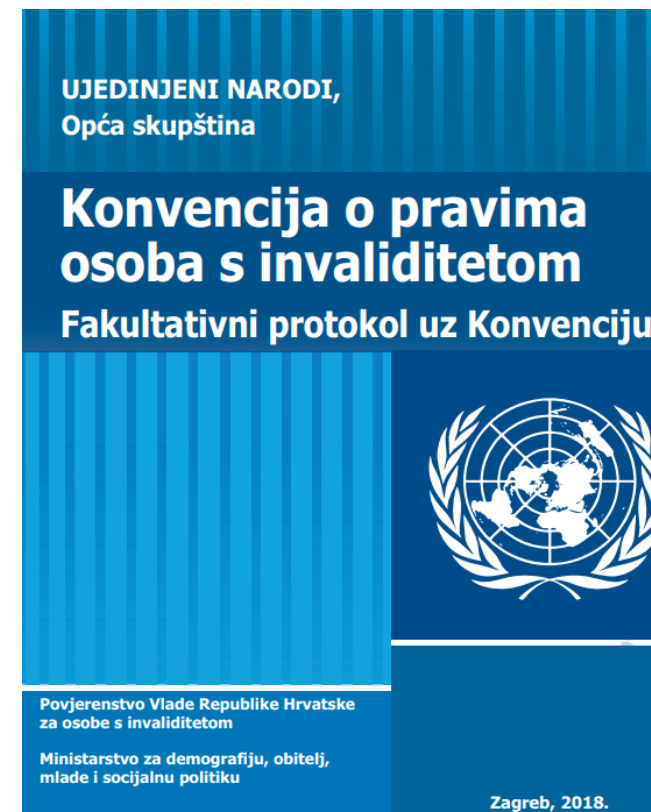
Zagreb, 2026

Zašto govorimo o neovisnom življenju?

- Neovisno življenje je temeljno pravo svake osobe, uključujući osobe s invaliditetom
- Cilj nije samo preživljavanje, već kvalitetan, dostojanstven i samostalan život
- U središtu je mogućnost izbora i kontrole nad vlastitim životom

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

- Članak 19. Neovisno življenje i uključenost u zajednicu
- Države potpisnice ove Konvencije priznaju jednako pravo svim osobama s invaliditetom na život u zajednici, s pravom izbora jednakim kao i za druge osobe, te će se poduzeti učinkovite i odgovarajuće mjere kako bi se olakšalo osobama s invaliditetom
 - (a) da imaju mogućnost da odaberu svoje mjesto stanovanja
 - (b) pristupaju širokom rasponu usluga koje različite službe potpore pružaju osobama s invaliditetom unutar zajednice
 - (c) ravnopravni pristup osoba s invaliditetom uslugama, objektima i prostorima, namijenjenima općoj populaciji, te njihove primjerenosti potrebama osoba s invaliditetom.

Neovisno življenje

- Neovisno življenje podrazumijeva da se svim osobama s invaliditetom osiguraju potrebna sredstva i podrška kako bi im se omogućilo pravo na izbor, kontrolu nad vlastitim životom te donošenje odluka koje se tiču njihovog svakodnevnog života.
- Razvoj identiteta i osobnosti uvelike ovisi o tome gdje osobe s invaliditetom žive, što vole i kakve su njihove navike. Neovisno življenje stoga predstavlja ključan element autonomije i slobode svakog pojedinca.
- Ono se definira kao sposobnost samostalnog obavljanja svakodnevnih aktivnosti, ali i kao pravo na slobodu izbora i kontrolu nad vlastitim životom, uz puno poštovanje dostojanstva i osobne autonomije svake osobe.
- Neovisnost, kao izraz autonomije, znači da osobama s invaliditetom nije uskraćena mogućnost izbora i kontrole nad vlastitim stilom života i svakodnevnim aktivnostima.

Socijalna uključenost

- Članak 3., točka c Konvencije govori o uključenosti u zajednicu koja se temelji na pravu svake osobe na aktivno i ravnopravno sudjelovanje u društvu.
- Uključenost u zajednicu smatramo mogućnost sudjelovanja u društvenom životu te pristup raznim javnim uslugama i oblicima podrške namijenjenima osobama s invaliditetom, kako bi im se omogućilo puno sudjelovanje u svim aspektima društva. Takve usluge obuhvaćaju, primjerice, stanovanje, prijevoz, kupovinu, obrazovanje, zapošljavanje, slobodne i rekreacijske aktivnosti, kao i korištenje digitalnih i društvenih mreža.
- Osim toga, uključenost podrazumijeva i pravo pristupa različitim događanjima i aktivnostima u zajednici, uključujući političke, kulturne i društvene sadržaje, poput javnih rasprava, sportskih događaja, kulturnih manifestacija i festivala, kao i svim drugim aktivnostima u kojima osobe s invaliditetom žele sudjelovati.

Razvoj neovisnog življenja

- Povijesno su osobe s invaliditetom bile sustavno isključivane iz zajednice, institucionalizirane i lišene prava na samoodređenje (Barnes & Mercer, 2010.).
- Medicinski model invaliditeta promatrao je invaliditet kao individualni problem koji treba liječiti ili kontrolirati, što je često rezultiralo segregacijom, prisilnim smještajem u institucije i oduzimanjem pravne sposobnosti (Oliver, 1996.; Shakespeare, 2014.).
- Kao odgovor na takav pristup, nastao je pokret za neovisno življenje, predvođen samim osobama s invaliditetom, koji je naglasio da problem ne leži u osobi, nego u društvenim i okolišnim barijerama (DeJong, 1979.; Barnes, 2012.).
- Europska mreža za neovisno življenje (European Network on Independent Living - ENIL) jedna je od ključnih organizacija tog pokreta u Europi.

Stupovi neovisnog življenja

- ENIL dosljedno zagovara provedbu članka 19. Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom, koji jamči pravo na neovisno življenje i uključenost u zajednicu (United Nations, 2006.).
- Kako bi se to pravo moglo ostvariti u praksi, ENIL je razvio okvir stupova neovisnog življenja kao analitički i zagovarački alat za procjenu sustava podrške i javnih politika (ENIL, 2022.).
- Izvorno je taj okvir obuhvaćao 12 stupova. Međutim, zbog promjena u društvu, razvoja tehnologije, demografskih promjena i dubljeg razumijevanja međusobne povezanosti ljudskih prava, ENIL je 2024. godine proširio taj okvir na 18 stupova neovisnog življenja. Time je jasno priznato da neovisno življenje zahtijeva cjelovit, sustavan i dugoročan pristup koji obuhvaća sve aspekte života osoba s invaliditetom.

18 stupova neovisnog življenja

1. Pristupačnost

- Za osobe s invaliditetom pristupačnost znači mogućnost samostalnog i ravnopravnog sudjelovanja u zajednici, bez ovisnosti o tuđoj pomoći.
- Pristupačnost se ne odnosi samo na fizičke prilagodbe prostora, već uključuje širok spektar prilagodbi koje omogućuju jednaku dostupnost i kvalitetu života.
- Fizička pristupačnost obuhvaća prilagođene zgrade, javni prijevoz, prometnice, kulturne i sportske sadržaje, obrazovne ustanove i stambene prostore.
- Jednako važna je informacijska i komunikacijska pristupačnost. Osobe s različitim vrstama invaliditeta trebaju imati pristup informacijama u formatima koje mogu razumjeti i koristiti, uključujući znakovni jezik, jednostavan jezik, vizualne prikaze i druge alternativne oblike komunikacije.
- Na taj način tehnologija postaje alat koji potiče neovisnost, uključuje osobe s invaliditetom u obrazovanje, zapošljavanje i društvene aktivnosti te smanjuje osjećaj izolacije.

2. Prijevoz

- Prijevoz je ključni stup neovisnog življenja jer omogućuje slobodu kretanja i sudjelovanje u zajednici. Bez pristupačnog prijevoza osobe s invaliditetom često ostaju zatvorene u vlastitim domovima, ovisne o drugima i isključene iz društvenog života.
- Prijevoz je povezan s ostvarivanjem prava na obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvenu skrb i društvenu participaciju. Pristupačan prijevoz mora biti dostupan u svim dijelovima zemlje, uključujući ruralna i udaljena područja. On mora biti fizički prilagođen, financijski pristupačan i informacijski razumljiv.
- Osim infrastrukture, važnu ulogu ima i educirano osoblje koje razumije potrebe osoba s invaliditetom i pruža podršku na način koji ne narušava dostojanstvo. Nepristupačan prijevoz često dovodi do socijalne izolacije, gubitka radnih prilika i ograničenog pristupa uslugama.
- ENIL naglašava da prijevoz nije luksuz, već osnovna javna usluga. Bez njega neovisno življenje postaje nemoguće, a pravo na slobodu kretanja ozbiljno ugroženo.

3. Tehnička pomagala

- Tehnička pomagala i asistivna tehnologija omogućuju osobama s invaliditetom veću samostalnost i kontrolu nad svakodnevnim životom.
- Ona uključuju pomagala za kretanje, sluh, vid, komunikaciju i druge funkcije, kao i suvremene digitalne tehnologije. Kvalitetna pomagala izravno utječu na mogućnost samostalnog funkcioniranja. Pravodobna dostupnost tehničkih pomagala presudna je za neovisno življenje.
- Dugotrajni administrativni postupci, visoki troškovi i ograničen izbor pomagala često dovode do dodatne ovisnosti i frustracije. Pomagala moraju biti prilagođena individualnim potrebama osobe, a ne standardizirana prema sustavu.
- Asistivna tehnologija ima sve važniju ulogu u suvremenom društvu jer omogućuje pristup informacijama, obrazovanju i zapošljavanju.
- ENIL ističe da tehnička pomagala nisu privilegija, već sredstvo ostvarivanja ljudskih prava.

4. Stanovanje

- Stanovanje je jedan od ključnih stupova neovisnog življenja jer predstavlja temelj sigurnosti, privatnosti i dostojanstva.
- Osobe s invaliditetom imaju pravo same odlučiti gdje, kako i s kim će živjeti, na ravnopravnoj osnovi s drugima. To pravo uključuje život u zajednici, a ne u institucijama ili segregiranim oblicima smještaja. Nepristupačno, nepriuštivo ili neadekvatno stanovanje često dovodi do institucionalizacije stoga je upravo stanovanje jedan od glavnih koraka prema deinstitutionalizaciji osoba s invaliditetom.
- ENIL naglašava potrebu razvoja pristupačnih i financijski prihvatljivih stambenih rješenja u zajednici, uz odgovarajuću podršku. Stanovanje mora biti prilagođeno potrebama osobe.
- Pravo na stanovanje usko je povezano s pravom na privatni i obiteljski život, budući da samo u vlastitom domu osoba može slobodno donositi odluke o načinu života, odnosima, intimnosti i sudjelovanju u zajednici, bez nadzora, prisile ili institucionalnih ograničenja.

5. Osobna asistencija

- U središtu osobne asistencije nalazi se kontrola korisnika nad samom uslugom, što podrazumijeva mogućnost izbora osobnog asistenta, samostalnog odlučivanja o vlastitom danu - gdje će ići, što će raditi, i slično.
- Osobni asistenti obavljaju širok spektar zadataka, uključujući osobnu njegu, pomoć u kretanju, komunikaciji, obrazovanju, zapošljavanju, kulturnim i društvenim aktivnostima. Ovi oblici podrške omogućuju osobama s invaliditetom da sudjeluju u svim aspektima društvenog života, smanjujući potrebu za institucionalnom skrbi i ovisnošću o članovima obitelji. Na taj način osobna asistencija postaje ključni instrument za ostvarivanje prava na samoodređenje, autonomiju i jednakost.
- Sustav osobne asistencije temeljen na izboru, fleksibilnosti i odgovornosti prema korisniku stoga postaje ključni instrument u ostvarivanju ljudskih prava, sukladno Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom.

- ENIL jasno razlikuje osobnu asistenciju od tradicionalnih usluga skrbi. Osobna asistencija je usluga koja omogućuje aktivno sudjelovanje korisnika u odlučivanju o vlastitom životu, što nije zamjena za institucionalnu skrb, već sredstvo za ostvarivanje prava na neovisno življenje, socijalnu inkluziju i participaciju u zajednici. Kvalitetan sustav osobne asistencije ima višestruke društvene i ekonomske učinke. S jedne strane, omogućuje smanjenje institucionalizacije, čime se promovira deinstitutionalizacija i smanjuju troškovi dugotrajne skrbi u institucijama. S druge strane, podržava inkluzivno društvo u kojem osobe s invaliditetom imaju jednaku mogućnost obrazovanja, zapošljavanja i sudjelovanja u društvenom životu.

6. Obrazovanje

- Obrazovanje predstavlja temelj za dugoročnu neovisnost, socijalnu uključenost i kvalitetu života osoba s invaliditetom.
- Konvencija o pravima osoba s invaliditetom u čl. 24. priznaje pravo osoba s invaliditetom na inkluzivno obrazovanje i cjeloživotno učenje
- Pristup obrazovanju omogućuje stjecanje znanja, vještina, kompetencija i samopouzdanja koji su neophodni za samostalno življenje, profesionalnu integraciju i aktivno sudjelovanje u društvenim, kulturnim i političkim procesima.
- Bez adekvatnog obrazovanja, osobe s invaliditetom često se suočavaju s višestrukim barijerama koje ograničavaju njihovu autonomiju i mogućnosti ostvarivanja osnovnih ljudskih prava.
- Pravo na obrazovanje nije ograničeno samo na formalno obrazovanje, već uključuje i pristup neformalnom obrazovanju

7. Informacije

- Pristup informacijama i komunikaciji temelj je donošenja informiranih odluka, samostalnog djelovanja i aktivnog sudjelovanja u društvu.
- Osobe s invaliditetom moraju imati pristup informacijama na način koji im je razumljiv i dostupan; bez toga ne mogu ostvarivati svoja prava niti sudjelovati u demokratskim procesima.
- Informacije trebaju biti dostupne u različitim formatima, uključujući znakovni jezik, lako čitljive formate i digitalno pristupačne sadržaje. Takve prilagodbe omogućuju ravnopravan pristup informacijama, smanjuju ovisnost i povećavaju autonomiju

8. Prihodi

- Osiguravanje dostojnih prihoda i materijalne sigurnosti ključan je element za smanjenje rizika od siromaštva, socijalne isključenosti i ovisnosti.
- Socijalna zaštita, naknade i programi za smanjenje siromaštva omogućuju osobama s invaliditetom pristup potrebnim uslugama, pomagalima i resursima koji su nužni za neovisno življenje i ravnopravno sudjelovanje u društvu.
- Socijalna zaštita obuhvaća više dimenzija: pristup zdravstvenim uslugama, obrazovanju, zapošljavanju i drugim društvenim pravima. Time se osigurava da osobe s invaliditetom mogu ravnopravno sudjelovati u zajednici i koristiti prava koja im pripadaju.
- Dostojni prihodi omogućuju osobama s invaliditetom da zadovolje osnovne životne potrebe, uključe se u društvene i kulturne aktivnosti te aktivno participiraju na tržištu rada.
- Osim ekonomskog učinka, materijalna sigurnost ima i psihosocijalni značaj: povećava osjećaj autonomije, samopouzdanja i kontrole nad vlastitim životom, smanjujući ovisnost o institucionalnoj skrbi ili članovima obitelji.

9. Zapošljavanje

- Zapošljavanje je jedan od ključnih načina ostvarivanja ekonomske neovisnosti, društvene uključenosti i osobnog razvoja. Rad omogućuje osobama s invaliditetom da aktivno doprinesu društvu, razvijaju svoje potencijale i ostvare financijsku sigurnost.
- Stope nezaposlenosti među osobama s invaliditetom i dalje su znatno više nego u općoj populaciji, što ukazuje na postojanje brojnih sustavnih prepreka. Glavne prepreke uključuju diskriminaciju, predrasude i nepristupačna radna okruženja. Osobe s invaliditetom suočavaju se s pretpostavkom da nisu sposobne za rad, bez obzira na svoje obrazovanje, vještine ili prethodno iskustvo. Takvi stavovi ne samo da ograničavaju mogućnosti zapošljavanja, već i negativno utječu na samopouzdanje i motivaciju pojedinaca.
- Rad nije samo izvor prihoda; on predstavlja i važan dio identiteta, osjećaja pripadnosti i društvenog života

10. Zagovaranje

- Zagovaranje obuhvaća aktivno djelovanje na promjene u zakonodavstvu, politikama i svakodnevnim praksama kako bi se uklonile prepreke i diskriminacija.
- Uključuje predlaganje novih propisa, praćenje njihove implementacije te osiguravanje da postojeći zakoni i politike budu učinkovito primijenjeni u praksi, a sve u cilju stvaranja inkluzivnog i pristupačnog okruženja za sve osobe s invaliditetom.
- Zagovaranje može biti individualno (za prava jedne osobe) ili kolektivno (za prava cijele zajednice osoba s invaliditetom)

11. Peer counselling

- Podrška osoba s istim iskustvom temelji se na dijeljenju iskustava, savjeta i resursa među osobama koje prolaze kroz slične životne situacije.
- Takav oblik podrške posebno je učinkovit jer omogućuje razmjenu informacija i strategija koje su provjerene u stvarnom životu, čime se povećava relevantnost i praktična vrijednost savjeta.
- U Peer counsellingu, osobe koje imaju iskustvo s određenim izazovom (npr. kronična bolest, ovisnost, mentalno zdravlje, suočavanje s invaliditetom) pružaju savjetovanje i emocionalnu podršku svojim vršnjacima.
- Pokazuje se izuzetno učinkovitom metodom u prevenciji, podršci i rehabilitaciji, jer kombinira stručnu podršku s osobnim razumijevanjem i motivacijom.

12. Zdravstvena zaštita

- Zdravstvena zaštita jedan je od ključnih stupova neovisnog življenja jer omogućuje očuvanje zdravlja, funkcionalnosti i samostalnosti osobe.
- Rehabilitacija i pristup pomoćnim uređajima i tehničkim pomagalicama ključni su za samostalnost i kvalitetu života.
- Integracija zdravstvene zaštite u okvir neovisnog življenja znači da osobe ne samo da primaju potrebnu medicinsku skrb, nego i razvijaju vještine samostalnog upravljanja svojim zdravljem, imaju pristup resursima i podršci kada im je potrebna, te aktivno sudjeluju u donošenju odluka koje se tiču njihovog zdravlja i dobrobiti.

13. Podrška pri odlučivanju

- Koncept koji omogućuje osobama s invaliditetom, posebno osobama s intelektualnim teškoćama, da zadrže pravo i kontrolu nad vlastitim odlukama, uz pomoć pouzdanih osoba, profesionalaca ili mreže podrške.
- Cilj ove podrške nije preuzimanje odluka, nego olakšavanje procesa odlučivanja kako bi osoba mogla donositi informirane i samostalne odluke.
- Ovaj pristup ključan je za neovisno življenje jer omogućuje osobama da aktivno upravljaju svojim životom, koriste resurse i podršku prema vlastitim potrebama, a da pritom njihova volja nije zamijenjena odlukama drugih.

14. Povijest i filozofija neovisnog življenja

- Pokret neovisnog življenja razvijen je u 1960-ima i 1970-ima u Sjedinjenim Američkim Državama, prvenstveno kroz inicijative osoba s tjelesnim invaliditetom koje su napustile institucije i aktivno tražile samostalnost u vlastitom životu.
- Povijest neovisnog življenja usko je povezana s borbom za pristup obrazovanju, zapošljavanju, prijevozu i tehnologiji, odnosno resursima koji omogućuju funkcionalnu samostalnost i aktivno sudjelovanje u društvu.
- Filozofija pokreta temelji se na principu da osobe s invaliditetom imaju pravo na kontrolu nad vlastitim životom i odlukama, bez obzira na stupanj ili vrstu invaliditeta.

- U središtu filozofije stoje ključna prava i principi koji osnažuju osobu:
- pravo na izbor - svaka osoba ima pravo odlučivati o vlastitom životu i odabiru načina života.
- donošenje odluke - osoba samostalno procjenjuje opcije i donosi odluke koje odgovaraju njezinim potrebama i vrijednostima.
- kontrola vlastitog života - pojedinac zadržava upravljačku ulogu nad vlastitim svakodnevnim aktivnostima i dugoročnim planovima.
- odgovornost za donošenje odluka - osobe preuzimaju odgovornost za posljedice svojih odluka, što jača samostalnost i osnaživanje.
- pravo na pogrešku - priznaje se da je pogreška prirodni dio učenja i života te da neovisnost uključuje i mogućnost učiti iz vlastitih iskustava.

15. Seksualna i reproduktivna prava

- Osobe s invaliditetom imaju pravo na pristup informacijama o seksualnom zdravlju, reprodukciji i planiranju obitelji, što je temelj za informirano i samostalno donošenje odluka.
- Pravo na intimnost i autonomiju podrazumijeva mogućnost da svaka osoba samostalno odlučuje o vlastitom tijelu, seksualnim iskustvima i reproduktivnim pitanjima, bez prisile, diskriminacije ili nametnutih ograničenja.
- Kako bi ovo pravo bilo u potpunosti ostvarivo, edukacija i podrška moraju biti prilagođene individualnim potrebama.

16. Pravna pomoć

- Pravna pomoć ključna je za osnaživanje osoba s invaliditetom i osiguravanje da njihova prava budu zaštićena i ostvariva u praksi.
- To uključuje pružanje pristupačne i prilagođene pravne podrške koja omogućuje osobama da razumiju svoja prava i koriste ih u svakodnevnom životu.
- Pravna pomoć uključuje: zastupanje u sudskim i upravnim postupcima, savjetovanje o zakonima, pravima i obvezama i pomoć u pristupu javnim i privatnim uslugama.
- Cilj pravne pomoći je osigurati jednakost i uklanjanje prepreka, omogućiti osobama s invaliditetom da samostalno i svjesno ostvaruju svoja prava, te osnažiti ih za aktivno sudjelovanje u društvu.

17. Digitalna tehnologija

- Digitalna tehnologija igra ključnu ulogu u osnaživanju osoba s invaliditetom.
- Pristupačne web stranice i digitalne platforme, razvijene prema standardima pristupačnosti, omogućuju korištenje čitača ekrana, zvučnih prikaza, prilagođenih tipkovnica i drugih asistivnih tehnologija.
- Korištenje digitalnih tehnologija potiče inkluziju u obrazovanju i zapošljavanju, smanjuje izolaciju i omogućuje društvenu i profesionalnu aktivnost.

18. Tranzicije

- Osobe s invaliditetom tijekom života mogu se suočavati s različitim preprekama koje otežavaju samostalan život, osobito u periodima važnih prijelaza ili tranzicija. Ti prijelazi često donose promjene u okruženju, odgovornostima i dostupnim resursima, zbog čega je pružanje adekvatne podrške ključno za očuvanje neovisnosti i kvalitetnog života.
- Osiguravanje odgovarajućih mjera i podrške tijekom svih životnih faza ključno je za omogućavanje neovisnog življenja.
- Pravilno planirane i prilagođene tranzicije omogućuju osobama s invaliditetom da kontinuirano razvijaju vještine samostalnog života, zadrže kontrolu nad vlastitim odlukama i uspješno se uključuju u društvo u svim fazama života.

Zaključak

- Koncept 18 stupova neovisnog življenja predstavlja sveobuhvatan okvir koji omogućuje osobama s invaliditetom razvijanje samostalnosti, kontrolu nad vlastitim životom i aktivno sudjelovanje u društvu.
- Svaki stup odražava različito područje života - od zdravlja, obrazovanja i zapošljavanja, preko socijalne uključenosti, pristupa informacijama i tehnologiji, do prava na intimnost, reproduktivnu autonomiju i pravnu zaštitu.
- Zajedno, oni stvaraju strukturu koja omogućuje osnaživanje, samopouzdanje i samoodređenje. Edukacija o stupovima neovisnog življenja i detaljno poznavanje istih, neophodno je za lidere u pokretu osoba s invaliditetom, voditelje socijalnih usluga, posebno usluge osobne asistencije, a najvažnije za same osobe s invaliditetom koje trebaju poznavati suštinu svakog stupa i zagovarački djelovati kako bi se ispunile sve sastavnice neovisnog življenja.

- Primjena ovog koncepta u praksi podrazumijeva uklanjanje svih fizičkih, komunikacijskih, orijentacijskih, digitalnih, administrativnih i društvenih prepreka koje ograničavaju mogućnosti osoba s invaliditetom. Važno je prepoznati da neovisno življenje ne znači izolaciju ili potpuno samostalno funkcioniranje, već uključuje pristup odgovarajućoj podršci, poput podrške pri odlučivanju, edukacije, pravne pomoći i asistivne tehnologije, koja osigurava da osobe zadrže kontrolu nad svojim odlukama i svakodnevnim životom.
- Neovisno življenje nije cilj samo po sebi, nego put prema punoj socijalnoj uključenosti i ravnopravnosti.

- Stupovi neovisnog življenja za osobe s invaliditetom ne postoje zato što je cilj već u potpunosti ostvaren, nego zato što definiraju **smjer i standarde koje društvo treba postići**. Oni su zapravo okvir prava, a ne opis stvarnog stanja.
- Stupovi neovisnog življenja:
- **postavljaju cilj** - jasno govore kako izgleda život u kojem osoba s invaliditetom ima kontrolu nad vlastitim životom (odabir stanovanja, rada, podrške, sudjelovanja u zajednici)
- **služe kao alat za promjenu** - pomažu državama, institucijama i organizacijama da razvijaju politike i usluge u tom smjeru
- **omogućuju praćenje napretka** - ako znamo što su "stupovi", možemo mjeriti koliko smo blizu ili daleko od njih
- **naglašavaju prava, a ne suosjećanje** - ne radi se o dobroj volji, nego o jednakim pravima i pristupu
- Bez stupova neovisnog življenja lako bi se prihvatilo postojeće stanje kao "dovoljno dobro", a upravo oni stalno podsjećaju da cilj još nije postignut.

Hvala na pozornosti!

Hrvatski savez udruga
invalida rada

01/4829-295

info@hsuir.hr

Hrgovići 47, 10 104 Zagreb